

Пасля гэтых слоў каралева варажбітак нахілілася над соннай прынцэсай і, дакрануўшыся рукой да яе сэрца, сказала:
— Будзь добрай (*Пераклад з польскай мовы А. Айна*).

Падрыхтуйцеся да творчага пераказу апавядальнага тэксту з элементамі разважання: вызначце яго кампазіцыю і складзіце план, выкарыстоўваючы цытаты з тэксту. Пры перадачы зместу захоўвайце аўтарскі стыль. Устаўце ў дыялогі звароткі, сачыце за тым, каб яны не былі аднастайныя.

● Ці згодны вы з каралевай? Абгрунтуйце сваю думку і запішыце яе як працяг тэксту.

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

1. Што называецца звароткам? Якую ролю зваротак выконвае ў сказе і тэксце?
2. Якімі часцінамі мовы можа выражацца зваротак? Прыведзіце прыклады.
3. Якімі знакамі прыпынку выдзяляецца зваротак на пісьме?
4. Як ставяцца знакі прыпынку, калі пры зваротку ёсць выклічнікі?

311. Выканайце тэставыя заданні па тэме «Сказы са звароткамі».

§ 38. Пабочныя словы, словазлучэнні і сказы, устаўныя канструкцыі; знакі прыпынку

312. Прачытайце сказы. Якое значэнне надаюць сказам выдзеленыя словы (словазлучэнні)? Ці можна іх апусціць?

1. Заўтра, **напэўна**, будзе дождж. 2. Заўтра, **на жаль**, будзе дождж. 3. Заўтра, **безумоўна**, будзе дождж. 4. Заўтра, **канечне**, будзе дождж. 5. Заўтра, **па словах сіноптыкаў**, будзе дождж.

Пабочнымі называюцца словы, словазлучэнні і сказы, пры дапамозе якіх моўца выражае свае адносіны да таго, пра што ён паведамляе: *Сёння, **мабыць**, вельмі холадна на дварэ* (А. Кулакоўскі). ***На шчасце**, увечары дождж перастаў* (Ц. Гартны).

У першым сказе з дапамогай слова **мабыць** перадаецца меркаванне моўцы адносна асноўнага выказвання, у другім сказе пры дапамозе слоў **на шчасце** перадаецца яго пачуццё.

Адносіны да выказвання можна выразіць таксама пры дапамозе пабочных сказаў. Значэнне пабочных сказаў адпавядае значэнню пабочных слоў. У сказе *Рэчка, як нам здавалася, пачынала мялець* пабочны сказ *як нам здавалася* выражае меркаванне моўцы па змесце выказвання.

Пабочныя словы, словазлучэнні, сказы выдзяляюцца невялікімі інтанацыйнымі паўзамі, паніжаным тонам (без лагічнага націску) і больш хуткім тэмпам вымаўлення, а на пісьме — коскамі: *Здаецца, увесь поплаў звініць, спявае* (А. Асіпенка). *У пушчы, вядома, стаяў вечны змрок* (З. Бядуля). *Прыйшла сама гарачая пара, калі, як кажуць хлебаробы, дзень год корміць* (І. Гурскі). Яны не з'яўляюцца членамі сказа.

313. Прачытайце сказы. Назавіце той сказ, у якім змяшчаецца адно паведамленне. Колькі паведамленняў у кожным з наступных сказаў?

1. Я буду займацца ў гуртку юных лінгвістаў. 2. Я, відаць, буду займацца ў гуртку юных лінгвістаў. 3. Я, бяспрэчна, буду займацца ў гуртку юных лінгвістаў. 4. Я, канечне, буду займацца ў гуртку юных лінгвістаў. 5. Я, па словах настаўніка, буду займацца ў гуртку юных лінгвістаў.

● Дакажыце, што ў сказах з пабочнымі словамі перадаюцца два паведамленні: асноўнае, якое адпавядае рэчаіснасці, і пабочнае, якое перадае адносіны таго, хто гаворыць, да свайго выказвання.

314. Прачытайце табліцу. Раскажыце аб значэннях пабочных слоў.

Значэнні	Прыклады
1. Розная ступень упэўненасці: а) большая ступень упэўненасці: <i>безумоўна, бяспрэчна, сапраўды, канешне, зразумела, вядома, несумненна, на праўдзе і інш.;</i> б) меншая ступень упэўненасці, меркаванне: <i>магчыма, мабыць, здаецца, мусіць, відаць, як відаць, відавочна, можа, можа быць, напэўна (пэўна) і інш.</i>	<i>Вясна, сапраўды, была ранняя</i> (П. Кавалёў). <i>Алес, канешне, збочыў у гушчар лесу.</i> <i>Відаць, сама прырода нараджае музыку роднай зямлі</i> (І. Навуменка). <i>Пушчы, здавалася, не было канца-краю</i> (Т. Хадкевіч).

Значэнні	Прыклады
2. Розныя пачуцці (задавальненне, радасць, захапленне, здзіўленне, жаль, засмучэнне): <i>на ішасце, на радасць, на маё здзіўленне, на жаль, на бяду, на дзіва, шчыра кажучы, будзьце ласкавы і інш.</i>	<i>Лісіца, на сваю бяду, папала з берага ў ваду</i> (В. Вітка). <i>На жаль, стрэльба ў дзеда была старая</i> (М. Лынькоў).
3. Крыніца паведамлення (каму належыць паведамленне): <i>кажучы, як кажучы, як паведамляе, паводле звестак, па-мойму, па-вашаму, на маю (нашу) думку, на мой погляд, з пункту гледжання і інш.</i>	<i>Сарамлівасць, на маю думку, сведчыць пра сціпласць</i> (А. Асіпенка). <i>Па-мойму, ураджай сёлета што трэба</i> (М. Паслядовіч).
4. Парадак думак і іх сувязь, паслядоўнасць выкладання: <i>па-першае, па-другое, нарэшце, напрыклад, так, у прыватнасці, такім чынам, значыць, наогул, наадварот, дарэчы, між іншым, гэта значыць, менавіта, скажам, апрача таго і інш.</i>	<i>Не месца ўпрыгожвае чалавека, а, наадварот, чалавек упрыгожвае месца</i> (Я. Брыль). <i>Я, напрыклад, лічу, што прапанова Толі заслугоўвае ўвагі.</i>
5. Заўвагі аб спосабах афармлення думак: <i>ва ўсякім выпадку, адным словам, інакш кажучы, можна сказаць, трэба думаць і інш.</i>	<i>Адным словам, выгляд у нас быў сапраўдных паляўнічых</i> (І. Гурскі). <i>Чалавек ён быў, можна сказаць, культурны</i> (К. Чорны).

● Складзіце і запішыце сказы на кожны від значэння пабочных слоў (словы на выбар).

З а ў в а г а. Злучнікі **а, і** не аддзяляюцца коскай ад наступнага пабочнага слова (словазлучэння), калі яны ўтвараюць з ім адно сэнсавое цэлае. У такім выпадку пабочнае слова (словазлучэнне) апусціць ці пераставіць у іншае месца ў сказе немагчыма. Параўн.: *Змрочнай, а галоўнае, пустынный здалася Андрэю свая хата* (П. Пестрак). — *Змрочнай, а ... ? пустынный*

здалася Андрэю свая хата. На дварэ, і праўда, было ўжо холадна (У. Караткевіч). — На дварэ, і ... ? было ўжо холадна.

Калі пабочнае слова (словазлучэнне), пры якім стаяць злучнікі, можна апусціць ці пераставіць у іншае месца ў сказе, то коска паміж злучнікамі і пабочным словам (словазлучэннем) ставіцца абавязкова. Параўн.: *Буслы стаялі на вільчаку і, здавалася, прыслуховаліся да людскай спагады* (А. Пальчэўскі). — *Буслы стаялі на вільчаку і ... прыслуховаліся да людскай спагады. Буслы стаялі на вільчаку і прыслуховаліся, здавалася, да людскай спагады. Не гадзіну, а, магчыма, дзве ці тры чакаў хлопец пезда* (Я. Сіпакоў). — *Не гадзіну, а ... дзве ці тры чакаў хлопец пезда. Магчыма, не гадзіну, а дзве ці тры чакаў хлопец пезда.*

315. Выпішыце ў наступным парадку сказы: з пабочнымі словамі і словазлучэннямі, якія абазначаюць: а) упэўненасць; б) няўпэўненасць, меркаванне; в) розныя пачуцці і выражэнне этыкету. Расстаўце прапушчаныя знакі прыпынку.

1. Хлеб чорны, хлеб жытні, я шчыра ўслаўляю^c — смачнейшае ежы па праўдзе не знаю (П. Броўка). 2. Але на шчасце ад гэтага звера хлопцам ніякай небяспекі не пагражала (Я. Майр). 3. У птушак свой закон вядома і свой адлёт і свой прылёт (П. Прыходзька). 4. Відаць ніхто не зможа падмануць чалавека, які хоць раз сеяў і жаў збожжа (Я. Сіпакоў). 5. Цяпер калі ласка зірніце навокал: прастор, які ў жыцці не змерыш і вокам (М. Машара).

Некаторыя словы могуць выступаць як у ролі члена сказа ці сродка сувязі ў сказе, так і ў ролі пабочнага слова.

Слова ў сказе	Пабочнае слова	Член сказа ці сродак сувязі ў сказе
<i>аднак</i>	Калі стаіць звычайна ў сярэдзіне сказа: <i>Чаму ж, аднак, Алесю сёння не спіцца?</i>	Як злучнік, калі стаіць у пачатку сказа (ці часткі складанага сказа): <i>Восеньскае <u>сонца</u> <u>свяціла</u> ярка, аднак <u>ужо так не</u> <u>грэла</u>, як улетку.</i>

Слова ў сказе	Пабочнае слова	Член сказа ці сродак сувязі ў сказе
напэўна, пэўна	Са значэннем ‘відаць’, ‘мусіць’, ‘магчыма’: <i>У бібліятэку я, <u>напэўна</u>, пайду заўтра. Маці, <u>пэўна</u>, ужо пайшла на працу?</i>	Са значэннем ‘беспамылкова’, ‘дакладна’: <i><u>Хлопец паспеў бы напэўна</u>, калі б не паслізнуўся. Дзед <u>рабіў усе пэўна</u> і хутка.</i>
канешне, канечне	Са значэннем ‘без сумнення’, ‘само сабой зразумела’: <i>У тэатр я пайшоў, <u>канечне</u>, са сваім лепшым сябрам.</i>	Са значэннем ‘абавязкова, што б там ні было’: <i>Ці ж ужо нам <u>канечне</u> толькі на чужой мове <u>чытаць і пісаць можна?</u> (Ф. Багушэвіч).</i>
бадай	Са значэннем магчымасці, схільнасці згадзіцца з чым-небудзь: <i><u>Бадай</u>, ніхто не плячэ такія смачныя пірагі, як мая бабуля. (Бадай = згадзіцца, пагадзіцца.)</i>	Са значэннем ‘амаль’: <i><u>Бадай</u> кожны дзень я <u>займаюся спортам</u>.</i>
нарэшце	Калі паказвае на завяршэнне дзеяння, працэсу, з’явы: <i>Ехалі, ехалі і, <u>нарэшце</u>, прыехалі.</i>	Са значэннем ‘пасля ўсяго’, ‘напаследак’: <i><u>Здагадацца вам трэба нарэшце</u>.</i>

З а ў в а г а. Ніколі не бываюць пабочнымі і не выдзяляюцца коскамі словы і спалучэнні слоў *быццам, як быццам, наўрад ці, амаль, нават, іменна, толькі, вось, якраз, акурат, абавязкова, раптам, па ўказанні, па рашэнні, між тым, па задуме, у выніку, выключна, прыблізна, прытым, прычым, рашуча і інш.* Напрыклад: ***Наўрад ці** вясна будзе ранняя. Вясна **як быццам** будзе ранняя. Вясна **абавязкова** будзе ранняя.*

316. Параўнайце сказы ў парах. Вызначце, у якіх сказах выдзеленыя словы з’яўляюцца членамі сказа, а ў якіх — не з’яўляюцца. Спішыце сказы з пабочнымі словамі, пастаўце, дзе трэба, коскі.

1. Садок быў **праўда** невялічкі (*Я. Колас*). — **Праўда** вачэй не засмуціць (*Прыказка*). 2. На схіле лясістага ўзгорка **відаць**

растуць суніцы (*В. Вольскі*). — На возеры нікога не было **відаць** і толькі шумелі і набягалі на бераг хвалі (*С. Грахоўскі*). 3. У журботную восень **здаецца** зямля ўся галосіць (*П. Панчанка*). — Пугач **здаецца** тлустым з выгляду (*В. Вольскі*). 4. Людзі працавалі з ранку да ночы **аднак** на жыццё сваё ніколі не скардзіліся (*К. Кірэенка*). — Капітан **аднак** не спыняўся настойліва вёў роту на нямецкія пазіцыі^{сн} (*І. Мележ*). 5. А пойдзеш у Ліпава лясамі **напэўна** стрэнешся з лясамі (*Я. Колас*). — Дзяўчына паспешліва і **напэўна** моцна хвалюючыся, выйшла на сцэну (*У. Краўчанка*). 6. Няма **бадай** па багацці ўбораў прыгажэйшай пары года, чым восень (*Р. Ігнаценка*). — **Бадай** праз кожны пройдзены кіламетр людзі прасілі адпачынку (*І. Навуменка*). 7. **Нарэшце** мы выбраліся на сухі бераг з жоўтым пясочкам (*В. Вольскі*). — І радасць **нарэшце** прыйшла. Ласяня стала на ногі паправілася (*В. Карамазуй*).

- Устаноўце, якіх сэнсавых адценняў будуць пазбаўлены сказы без пабочных слоў.

- Прыдумайце сказы, у якіх словы *вось, якраз, прыблізна, у выніку* не з'яўляюцца пабочнымі. Паспрабуйце даказаць, што гэта часціцы, прыслоўі ці іншыя часціны мовы.

317. Прачытайце слоўнікавы артыкул з даведніка па культуры маўлення «Слоўка за слоўкам». Якая асноўная думка гэтага тэксту?

Пабочнае слова *дарэчы* ўжываецца для абазначэння таго, што фраза гаворыцца ў дадатак да сказанага, напрыклад: *Мы пойдзем у грыбы. Дарэчы, і ты можаш пайсці з намі.* Але пабочнае слова захоўвае і значэнне прыслоўя *дарэчы*, ад якога яно ўтварылася, — 'к месцу, якраз у патрэбны час': *прыйсці дарэчы, сказаць дарэчы.* Гэту семантычную асаблівасць трэба ўлічваць, інакш атрымаецца скажоны па сэнсе сказ тыпу: *Дзядзька жыў на вёсцы. Дарэчы, ён памёр у мінулым годзе.* Атрымліваецца недарэчны выказ *пра дарэчную смерць*.

- Складзіце 2 сказы, у якіх слова *дарэчы* ўжывалася б як пабочнае слова і як прыслоўе (член сказа).

Падрыхтуйце вуснае паведамленне аб недарэчным ужыванні слоў ці іх спалучэнняў у беларускай мове. Пры ўзнікненні цяжкасцей можна выкарыстаць матэрыялы даведніка «Слоўка за слоўкам».

318. Прачытайце верш Г. Бураўкіна. Вызначце ў ім пабочныя словы. Што яны выражаюць? Як выдзяляюцца на пісьме?

Так ужо заведзена спрадвеку^с —
Можа, прымха^л,
Можа, Божы знак —
Толькі на Радзіме чалавеку
Ходзіцца і дыхаецца ўсмак^с.
І заўжды здаецца нават зверу
Найцяплейшай^м родная зямля.
Гэта ўсё я на сабе праверыў,
Даўшы па планеце кругаля^л.

● Вызначце тэму і асноўную думку верша. Творы якіх пісьменнікаў на гэту тэму вы ведаеце?

● Запішыце 3-4 прыказкі, якія адлюстроўваюць асноўную думку гэтага твора.

319. Уявіце, што вы сустрэлі свайго сябра (сяброўку). Паведаміце яму (ёй), што: а) не паспееце вывучыць ролю да прэм'еры школьнага спектакля; б) на вясенніх канікулах паедзеце ў вёску (у Англію, у Мінск ці інш.); в) вясна ў гэтым годзе будзе цёплая. Пры выкананні задання можна карыстацца табліцай з практ. 314.

1. Вы не ўпэўненыя ў тым, што гаворыце.

У з о р. *Я, відаць (магчыма, здаецца, хутчэй за ўсё), не паспею вывучыць ролю да прэм'еры спектакля.*

2. Паведаміце тое ж самае, указаўшы крыніцу інфармацыі (адкуль узятая ваша паведамленне).

У з о р. *Па-мойму, я не паспею вывучыць ролю... Як сказаў мой партнёр, я не паспею...*

3. Вы хочаце сказаць свайму таварышу тое ж самае, але на гэты раз вы ўпэўнены ў тым, што паведамляеце.

У з о р. *Безумоўна (бяспрэчна), я не паспею вывучыць ролю да...*

4. Паведаміце тое ж самае, перадаўшы адчуванні, якія выклікае ў вас гэта паведамленне (радасць, здзіўленне, шкадаванне і г. д.).

Растлумачце, чаму гэта іменна так, зрабіўшы сваё паведамленне больш разгорнутым.

У з о р. *На вялікі жаль, я не паспею падрыхтаваць ролю да прэм'еры школьнага спектакля, бо засталася вельмі мала часу. А мне яшчэ неабходна здаць экзамен на курсах па замежнай мове.*

320. Абмяняйцеся са сваім аднакласнікам або сябрам з паралельнага класа інфармацыяй аб падрыхтоўцы да кантрольнай работы па беларускай мове (гісторыі, біялогіі ці іншых прадметах) ці аб планах на канікулы. Запішыце гэты дыялог, выкарыстоўваючы пабочныя словы.

Пабочныя словы выкарыстоўваюцца ў кніжных і гутарковым стылях. У мастацкай мове пабочныя словы і сказы з'яўляюцца важным сродкам стварэння моўных характарыстык герояў. Напрыклад, пры ўжыванні пабочных словазлучэнняў *будзь (будзьце) ласкавы (ласкавыя), зрабі (зрабіце) ласку, калі ласка* і іншых выражаюцца далікатнасць, ветлівасць і выхаванасць моўцы: *Адкажыце, зрабіце ласку, на тое, аб чым вас пытаюць* (Я. Колас). *Калі ласка, заходзьце да нас часцей. Мы заўсёды будзем рады бачыць вас* (В. Хомчанка).

Пабочныя словы ў маўленні асобных людзей становяцца словамі-«паразітамі», бо іх пачынаюць ужываць без патрэбы і вельмі часта. Найчасцей гэта адбываецца са словамі *значыць, так сказаць, само сабой, як гаворыцца* і інш.: *«Будзем, гэта значыць, лячыцца ці адпачываць?»*, *«На што, так сказаць, скардзіцеся?»*. Такогога тыпу ўжыванне пабочных слоў выяўляе не толькі нізкую маўленчую культуру чалавека, але і недастатковы ўзровень яго агульнай культуры.

321. Спішыце тэкст. Замест пропускау ўстаўце пабочныя словы, якія ўказваюць на парадак думак і іх сувязь. Падумайце, для якога тыпу і стылю маўлення характэрна ўжыванне слоў гэтай групы.

У чым заключаюцца перавагі стварэння тэкставага дакумента з дапамогай тэкставага працэсара?

... у электронны тэкст можна хутка і проста ўнесці змяненні. Напрыклад, вы дапусцілі памылку ў тэксце віншавальнай паштоўкі. Прыйдзецца браць новую і перапісваць тэкст. А ў электрон-

ным дакуменце можна рабіць колькі захочаш выпраўленняў: іх абсалютна не відаць, бо на экране заўсёды паказваецца апошняя рэдакцыя дакумента.

... няма неабходнасці прадумаць макет дакумента. Яго можна ўжо ствараць пасля набору тэксту. Варыянтаў макета можна зрабіць столькі, колькі вы жадаеце. Напрыклад, набраўшы тэкст запрашальнага білета адзін раз, можна аформіць яго некалькімі спосабамі і раздрукаваць запрашэнні ў патрэбнай колькасці.

... значна павялічваецца колькасць выяўленчых сродкаў афармлення тэксту і аблягчаецца іх выкарыстанне.^{сн}

... спецыяльныя праграмы дазваляюць уключаць у тэкст фрагменты на другой мове, формулы, малюнкi, табліцы і інш.

... стварыўшы электронны дакумент адзін раз, можна атрымаць неабмежаваную колькасць яго копій (*З кнігі «Асновы інфармацыйных тэхналогій»*).

● Як вы лічыце, ці можна прымяніць да гэтага тэксту прыказку «Што напісана пяром, не выйме і сякера»?

Падбярыце сінонімы да слоў *рэдакцыя (дакумента), фрагмент (тэксту)*.

У вусным і пісьмовым маўленні часта ў асноўны сказ устаўляюцца дадатковыя паведамленні, заўвагі, тлумачэнні, якія называюцца **ўстаўнымі**.

Устаўнымі могуць быць словы, словазлучэнні і сказы. На пісьме яны выдзяляюцца працяжнікамі або бяруцца ў дужкі: *У летні поўдзень — была спёка — выходзіць рой, снуе высока* (Я. Колас). *Партызанскі лагер! Дзеці былі ў захапленні ад такога адкрыцця (ім здавалася, што натрапілі яны на лагер выпадкова)* (І. Шамякін).

Устаўныя канструкцыі, у адрозненне ад пабочных, па сэнсе не звязаны з асноўным зместам выказвання.

322. Прачытайце тэкст. Назавіце ўстаўныя канструкцыі. Якая іх роля ў тэксце? Звярніце ўвагу на збег знакаў прыпынку ў апошнім сказе першай часткі тэксту.

Аздоблен квас быў і грыбамі,
Выключна ўсё баравічкамі;

Цыбуля, перчык, ліст бабковы —
Ну, не ўясісь, каб я здаровы!
Пільнуй — цішком скажу між намі, —
Каб і язык не ўцёк часамі.

<...>

На першы дзень святых Калядак —
Такі ўжо быў стары парадак —
Збіралі сена са стала,
Кармілі ім каня, вала
І ўсіх жывёлін, хоць па жмені,
А на стала ў драбнюткам сене —
Здавён-даўна вялося й гэта —
Уважна зернетак шукалі
І па тых зернетках гадалі,
Які зародзіць хлеб налета.

Я. Колас.

Пра традыцыі якога свята ідзе размова ва ўрыўку з паэмы «Новая зямля»? Ці адзначаюць гэта свята ў вашай сям'і? Раскажыце, як гэта робіцца ў вашай мясцовасці.

323. Спішыце, пастаўце, дзе трэба, знакі прыпынку. Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку пры пабочных і ўстаўных словах, словазлучэннях, сказах.

1. На купінах каля пнёў, дзе каса не кранула травы яе цяжка^с касіць ля дрэва застылі мусіць мокрыя ад расы балотныя званочкі (*І. Пташнікаў*). 2. У слоўных баталіях з хлопцамі Ірына любіла не пакінуць ад апанента^т а сярод іх былі дасціпныя і сапраўды разумныя^м людзі каменя на камені^{сн} (*У. Караткевіч*). 3. Колісь тут як расказваюць^с старыя людзі праўда самі яны не помняць быў мост^п (*Я. Колас*). 4. Міхал навошта ўжо таіцца любіў-такі^а павесяліцца^{сн} (*Я. Колас*). 5. Рака Ушача Ушачка Ушачачка кожны па-свойму^а ласкава называе яе дала імя гораду Ушачы і сама заплыла ў гістарычныя дакументы (*Р. Барадулін*).

Растлумачце значэнне выразу *не пакінуць каменя на камені*, падбярыце да яго словы-сінонімы.

324. Спішыце сказы, дапоўніўшы іх устаўнымі і пабочнымі канструкцыямі, што адказваюць на пытанні, пададзеныя ў дужках.

У з о р. *Век пражыць (ці гэта ведае кожны?) без дум і турбот нельга. — Век пражыць — гэта ведае кожны — без дум і турбот нельга.*

1. Васіль Іванавіч быў ужо тады (калі вы з ім пазнаёміліся?) чалавекам сталага ўзросту.

2. Настрой у людзей (хто заўважыў?) быў прыгнечаны, усіх непакоіла няўдача.

3. Рэчка (каму здавалася?) пачынала мялець.

4. Адсюль, з Любеча (пра гэта сведчаць быліны?), родам быў і сябра Ільі Мурамца Дабрыня Нікіціч.

- Якое значэнне выказванням надалі ўстаўныя і пабочныя сказы?
- Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку ў запісаным вамі 4-м сказе.

325. Уявіце, што вам неабходна пераканаць суразмоўцу ў карысці спартыўных заняткаў (чытання кніг, умення карыстацца камп'ютарам, вывучэння роднай мовы). Выкарыстайце пры гэтым пабочныя словы, словазлучэнні (спалучэнні слоў), якія ўказваюць на паслядоўнасць думак і сувязь паміж імі. Тэкст запішыце.

У з о р. *Заняткі спортам вельмі карысныя. Па-першае, яны ўмацоўваюць здароўе, па-другое, павялічваюць працаздольнасць. І, нарэшце, развіваюць валявыя якасці чалавека.*

326. Прачытайце. Вызначце, да якога стылю належыць тэкст. Дакажыце гэта, выкарыстоўваючы пабочныя словы. Свой адказ параўнайце з узорам разважання. Спішыце тэкст, раскрываючы дужкі, устаўляючы, дзе трэба, прапушчаныя літары і ставячы знакі прыпынку.

Для кожнага стала звыклым, прывычным, што чырвоны колер св..тлафора папярэдж(?)вае: «Спыніцеся!» (На)жаль бываючы на прыродзе (не)заўсёды людзі спыняюцца перад раслінамі, якія прыгожа цвітуць а як правіла імкнуцца сарваць іх для букета.

Часам дзеля цікавасці сарвуць пакруцяць у руках і кінучь цудоўнае тварэнне прыроды. Няма слоў: прырода бя..кончая р..знастайная прыгожая і шчодрая але згадзіцеся нельга дазваляць, каб шчодрасць прыроды ператваралася ў яе знішчэнне (З «Кнігі для чытання па батаніцы»).

У з о р р а з в а ж а н н я. Тэкст належыць да публіцыстычна-

га стылю. Па-першае, тэма гэтага тэксту — бяздумныя адносіны да прыроды — актуальная праблема сучаснасці. Па-другое, мэта выказвання — пераканаць чытача ў неабходнасці беражлівых адносін да прыроды, заклікаць яго да абароны яе прыгажосці і багацця. А ўздзеянне на чытача, пабуджэнне да дзеяння — асноўная задача публіцыстычнага стылю. І, нарэшце, у тэксце ярка выражаны такія рысы публіцыстычнага стылю, як экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць, аўтарскія адносіны да выказвання.

327. Складзіце сказы па наступных схемах:

1) Пабочн. сл., 2) ..., пабочн. словазлучэнне. 3) ..., пабочн. ск., 4) ... (уст. к.) 5) ... — уст. к. —

Падрыхтуйце невялікія паведамленні: а) пра знакі прыпынку пры пабочных словах і сказах; б) адрозненне пабочных слоў і сказаў; в) групы пабочных слоў і знакі прыпынку, якія залежаць ад іх значэння; г) знакі прыпынку пры ўстаўных канструкцыях; д) адрозненне пабочных канструкцый ад устаўных.

328. Спішыце тэкст, пастаўце патрэбныя знакі прыпынку.

На акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі ў лістападзе 1926 года Язэп Лёсік слухна на мой погляд гаварыў^н: «Правапіс гэта законы дысцыпліна і як кожны закон правапіс што-небудзь^а абмяжоўвае^м чаго-небудзь не дазваляе. Словам правапіс гэта тое самае, што парадак законнасць і дысцыпліна ў грамадскім^а жыцці^н» (Н. Гілевіч).

- Як вы разумееце думку, выказаную Я. Лёсікам?

ПРАВЕРЦЕ СЯБЕ

1. Якія словы, словазлучэнні і сказы называюцца пабочнымі?
2. Чым адрозніваюцца ад іх устаўныя канструкцыі?
3. Якія словы могуць выконваць і ролю пабочных слоў, і ролю дадanych членаў сказа? Прывядзіце прыклады.
4. Якія групы пабочных слоў па значэнні вы ведаеце?
5. Як інтануюцца пабочныя словы, словазлучэнні і сказы, устаўныя канструкцыі ў вусным маўленні? Як яны выдзяляюцца на пісьме?
6. Якая роля пабочных слоў, словазлучэнняў і сказаў, устаўных канструкцый у тэксце?

329. Выканайце тэставыя заданні па тэме «Сказы з пабочнымі словамі, устаўнымі канструкцыямі».